UDK:351.779:061.1
Biblid 1451-3188, 11 (2012)
Год XI, бр. 41, стр. 372–397
Изворни научни рад

Др Ана БАТРИЋЕВИЋ[1]

АНАЛИЗА СТРАТЕГИЈЕ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ ЗА ЗДРАВЉЕ ЖИВОТИЊА

АПСТРАКТ

Као једна од основних компоненти и суштинских предуслова добробити животиња, здравље животиња заузима веома високо место међу приоритетима Европске уније. Поред изразито позитивних тенденција када је у питању креирање не само националних него и међународних нормативних оквира за заштиту животиња на нивоу целе Европе, здравље животиња сматра се тако важним питањем и због његове блиске повезаности са здрављем људи. Свакодневна употреба производа анималног порекла за исхрану, одевање или медицинске третмане, директан или индиректан контакт са домаћим или дивљим животињама или кућним љубимцима, употреба животиња у научне и експерименталне сврхе, само су неке од ситуација у којима неадекватна здравствена заштита животиња може снажно погодити и угрозити живот, здравље и добробит људи, али и опстанак и одрживи развој привреде, односно њених грана као што су прехрамбена индустрија, сточарство, ловство, рибарство, туризам итд. Због тога Стратегија Европске уније за здравље животиња, упркос недостатку формалне правне снаге, снажно утиче на нормативне и практичне активности и Европске уније и њених чланица усмерене на заштиту, очување, надзор и превенцију у тој области. Имајући на уму напоре наше земље у процесу хармонизације еколошког законодавства са захтевима Европске уније и испуњења стандарда који се у тој сфери намећу, упознавање и критичка анализа одредаба овог стратешког документа представљају корисне припреме за његову имплементацију у будућности. Зато аутор овог рада настоји да представи садржину Стратегије Европске уније за здравље животиња, мотиве за њено усвајање, њене циљеве као и планиране методе за њихово спровођење. Такође, аутор пореди одредбе ове Стратегије са новоусвојеном Стратегијом Европске уније за добробит животиња, и указује

[1] Институт за криминолошка и социолошка истраживања Београд. Email: a.batricevic @yahoo.com.

на могуће тенденције у развоју политика земаља чланица Европске уније у области здравља и добробити животиња.

Кључне речи: Животиње, здравље животиња, добробит животиња, Европска унија, Стратегија Европске уније за здравље животиња.

I) УВОД

У најширем смислу, добробит животиња одређује се као обезбеђивање услова у којима животиња може да остварује своје физиолошке и друге потребе својствене њеној врсти где спадају: исхрана и напајање, простор за смештај, физичка, психичка и термичка удобност, сигурност, испољавање основних облика понашања, социјални контакт са животињама исте врсте и одсуство непријатних искустава као што су бол, патња, страх, стрес, болести и повреде.[2] Тако детерминисана, добробит животиња може се свести на испуњење услова да животиње у сваком тренутку остварују следећих пет слобода: 1) слободу од глади и жеђи, у смислу обезбеђења сталног прииступа свежој води и храни; 2) слободу од нелагодности, која се остварује кроз обезбеђење одговарајућег окружења, заклона и места за одмор; 3) слободу од бола, повреде или болести, која подразумева превенцију или благовремену дијагнозу и лечење; 4) слободу да испоље природно понашање, омогућавањем довољно великог простора, одговарајућег смештаја и друштва других животиња исте врсте; 5) слободу од страха и стреса, која се састоји у обезбеђењу услова и третмана којима се избегава излагање животиње психичким патњама.[3] Полазна претпоставка за остваривање тако детерминисане добробити животиња јесте очување, заштита и надзор над поштовањем њиховог здравља, и то не само у смислу одсуства болести, већ у једном ширем контексту – као остварености свих психофизичких предуслова да се оне налазе у стању добробити. Посматрана као регион, Европа је до сада постигла импозантан прогрес у сфери усвајања нових законских решења релевантних за заштиту добробити животиња. Таква прогресивна кретања резултат су интензивних законодавних активности које се спроводе на два колосека. Први чине конвенције усвојене под окриљем

[2] Члан 5. став 1. тачка 4. Закона о добробити животиња, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 41/2009.

[3] Marc Bekoff (ed.), *Encyclopedia of Animal Rights and Animal Welfare*, Greenwood Press, Westport, Connecticut, 1998, pp. 60–61.

Света Европе, које обавезују све државе које их ратификују. Ту спадају: 1) Европска конвенција о заштити животиња у међународном превозу из 1968. године,[4] 2) Европска конвенција за заштиту животиња које се узгајају на пољопривредним газдинствима из 1976. године,[5] 3) Европска конвенција за заштиту животиња за клање из 1979. године,[6] 4) Конвенција о очувању европске дивље флоре и фауне и природних станишта из 1979. године,[7] 5) Европска конвенција за заштиту кичмењака који се користе за експерименталне и друге научне сврхе из 1986. године,[8] и 6) Европска конвенција о заштити кућних љубимаца из 1987. године.[9] Побројаним конвенцијама треба додати и Конвенцију за заштиту животне средине путем кривичног права из 1998. године,[10] чије одредбе у првом реду уређују кривичноправно санкционисање повреде и угрожавања животне средине као целине, бавећи се животињама само као интегралним деловима животне средине – фауне.[11] Други колосек представљају норме усвојене од стране Европске уније, чији правни акти обавезују све државе чланице те регионалне организације и тако дају основни тон унутрашњим законодавствима појединих земаља пре свега на плану остваривања што хуманијег односа према животињама.[12] До сада је на нивоу Европске уније усвојено мноштво правних извора посвећених регулисању области заштите и добробити животиња уопште, укључујући ту и њихово здравље, а може се уочити да се број тих правних аката[13] налази

[4] *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 1/1992.

[5] *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 6/1996.

[6] Ibidem.

[7] *Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори*, бр. 102/2007.

[8] *Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори*, бр. 1/2010.

[9] Ibidem.

[10] "Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law", Strasbourg, 04.11.1998, Council of Europe, *European Treaty Series* – No. 172, Интернет, http://conventions.coe.int/treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=172&CL=ENG, 08/09/2011.

[11] Ана Батрићевић, „Улога конвенција Савета Европе у кривичноправној заштити животиња", *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, вол. 30, бр. 1–2/2011, стр. 138–139.

[12] Милан Пауновић, *Права животиња – савремени међународни стандарди*, Правни факултет Универзитета у Београду, Ђуро Салај АД, Београд, 2004, стр. 135.

[13] У питању су углавном секундарни извори – правила и директиве, чији је списак доступан на: Интернет, http://ec.europa.eu/food/animal/welfare/references_en.htm,14/12/2011.

у константаном порасту.[14] Ови извори комунитарног права посвећени су обезбеђењу стандарда добробити животиња у следећим ситуацијама: приликом узгоја на фармама, приликом убијања (посебно клања), током транспорта, током боравка у зоолошким вртовима и приликом вршења научних истраживања и експеримената.[15] Ипак, треба истаћи да се одредбе којима се постављају критеријуми у области здравствене заштите животиња налазе и у засебним изворима комунитарног права, у првом реду захваљујући значају који здравље животиња има не само за животиње као интегралне делове животне средине, већ и за човека, односно његово здравље и добробит (јавно здравље) за безбедност хране и других производа анималног порекла, као и за привреду, односно опстанак и одрживи развој њених појединих грана попут прехрамбене индустрије, сточарства, ловства, рибарства и туризма. Као примери могу се навести следећи секундарни извори комунитарног права:[16] 1) Директива којом се успостављају правни основи за сва правила о здрављу животиња у процесу производње, дистрибуције и уноса анималних производа намењених употреби од стране људи,[17] 2) Регулатива којом се постављају посебна правила официјалне контроле анималних производа намењених људској употреби,[18] 3) Директива

[13] У питању су углавном секундарни извори – правила и директиве, чији је списак доступан на: Интернет, http://ec.europa.eu/food/animal/welfare/references_en.htm, 14/12/2011.

[14] Horgan Rex, „EU Animal Welfare Legislation: Current Position and Future Perspectives", *Revista Electrónica de Veterinaria REDVET*, вол. VII, бр. 12, Veterinaria Organización S.L., España, 2006. p. 1.

[15] Ана Батрићевић, „Заштита добробити животиња у праву Европске уније", *Европско законодавство*, год. XI, бр. 39–40/2012, стр. 315.

[16] Више о појму и врстама извора такозваних секундарних извора комунитарног права видети у: Александра Чавошки, *Правни и политички поредак Европске уније*, Правни факултет Универзитета Унион и Службени гласник, Београд, 2006, стр. 153–159.

[17] "Council Directive 2002/99/EC of 16 December 2002 laying down the animal health rules governing the production, processing, distribution and introduction of products of animal origin for human consumption", *Official Journal of the European Communities* L 18/11, Интернет, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:018:0011:0020:EN:PDF, 01/11/2012.

[18] "Regulation (EC) No 854/2004 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 laying down specific rules for the organisation of official controls on products of animal origin intended for human consumption", *Official Journal of the European Union* L 155/206, Интернет, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:139:0206:0320:EN:PDF, 01/11/2012.

којом се постављају принципи организације ветеринарских провера производа који се уносе на територију Европске уније из трећих земаља,[19] 4) Одлука о проглашавању мера које се предузимају на националном нивоу а усмерене су на ограничавање утицаја појединих болести узгајаних или дивљих водених животиња,[20] 5) Директива којом се постављају посебне одредбе намењене регулисању контроле афричке свињске грознице,[21] и 6) Регулатива којом се постављају захтеви у погледу здравственог стања кућних љубимаца који се транспортују у некомерцијалне сврхе.[22]

Поред ових докумената који, као секундарни извори комунитарног права, имају обавезујућу правну снагу за државе чланице Европске уније, посебан значај за регулисање, усмеравање и унапређење у области заштите здравља животиња има и Стратегија Европске уније за здравље животиња (*Animal Health Strategy for the European Union 2007–2013*) усвојена од стране Европске комисије (у даљем тексту: Стратегија ЕУ за здравље животиња).[23] Наиме, иако нема формалноправну тежину, овај документ је од изузетне важности будући да омогућава усклађивање и хармонизацију обиља појединачних

[19] "Council Directive 97/78/EC of 18 December 1997 laying down the principles governing the organisation of veterinary checks on products enteringthe Community from third countries", *Official Journal of the European Communities* L 24/9, Интернет, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1998:024:0009:0030:EN:PDF, 01/11/2012.

[20] "Commission Decision of 15 April 2010 approving national measures for limiting the impact of certain diseases in aquaculture animals and wild aquatic animals in accordance with Article 43 of Council Directive 2006/88/EC", *Official Journal of the European Union* L 98/7, Интернет, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:098:0007:0011:EN:PDF, 01/11/2012.

[21] "Council Directive 2002/60/EC of 27 June 2002 laying down specific provisions for the control of African swine fever and amending Directive 92/ 119/EEC as regards Teschen disease and African swine fever", *Official Journal of the European Communities* L 192/27, Интернет, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2002:192:0027:0046:EN:PDF, 01/11/2012.

[22] "Regulation (EC) No 998/2003 of the European Parliament and of the Council of 26 May 2003 on the animal health requirements applicable to the non-commercial movement of pet animals and amending Council Directive 92/65/EEC", Интернет, http://ec.europa.eu/food/animal/liveanimals/pets/reg_998_2003_en.pdf, 01/11/2012.

[23] "A New Animal Health Strategy for the European Union (2007–2013) – where prevention is better than cure", Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, COM 539 (2007) final, European Commission, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, Интернет, http://ec.europa.eu/food/animal/diseases/strategy/docs/animal_health_strategy_en.pdf, 18/12/2011.

извора комунитарног права, диктира правац даљег развоја легислативног оквира Европске уније и националних законодавстава држава чланица посвећеног здрављу и превенцији и сузбијању болести животиња, као и да набраја средства и механизме за његову ефикаснију имплементацију. У прилог значаја ове стратегије говори и чињеница да су многи акциони програми Европске уније управо из области еколошког права који су, као и Стратегија, такође класификовани у такозвано „меко право" (*soft law*), претходили правном регулисању те проблематике.[24]

II) СТРАТЕГИЈА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ ЗА ЗДРАВЉЕ ЖИВОТИЊА

Мотиви за усвајање Стратегије

Комисија Европске уније је у Стратегији за здравље животиња по први пут истакла своје стратешке циљеве и намере када је у питању здравље животиња за шестогодишњи период од 2007. до 2013. године. Стратегија је осмишљена на основу независне евалуације политике заштите здравља животиња Европске уније којом је испитано у којим областима и на који начин се постојећи системи и приступи у тој сфери могу побољшати. Последњих година, Европска унија је остварила значајан напредак на пољу заштите здравља животиња. Ранији фрагментарни, национални приступ контроли болести животиња постепено је уступио место прогресивној хармонизацији мера усмерених на заштиту здравља животиња и система надзора, дијагностиковања и контроле болести. Сада на нивоу Европске уније постоји потпуно усклађен правни оквир за трговину живим животињама и производима анималног порекла, чиме се у знатној мери допринело сузбијању многих озбиљних болести и омогућило задовољавајуће и, што је још битније, безбедно функционисање јединственог тржишта животиња и животињских производа.[25] Концепт здравља животиња који је заступљен у Стратегији не подразумева само одсуство болести код животиња, већ полази и од тесне повезаности између здравља животиња и њихове добробити људи Тако схваћено, здравље животиња представља и један од стубова политике Комисије Европске уније у области јавног здравља и безбедности хране.

[24] Александра Чавошки, *Правни и политички поредак Европске уније*, op. cit., стр. 159.

[25] Стратегија Европске уније за здравље животиња, стр. 4.

Поље важења Стратегије

Стратегија покрива здравље животиња у Европској унији које се чувају и узгајају у циљу производње хране, на фармама, у сврху спортских активности, за дружење односно као кућни љубимци, за забаву и у зоолошким вртовима. Њоме су обухваћене и дивље животиње, као и животиње на којима се врше научни експерименти (огледне животиње) када постоји ризик да се са њих одређене болести пренесу на друге животиње или људе. Важење стратегије простире се на територију целе Европске уније, а њене одредбе релевантне су за низ субјеката како из приватног тако и из јавног сектора, укључујући и власнике животиња, посленике ветеринарско-медицинске струке, компаније које се баве производњом хране, индустрију лекова и медицинских средстава за лечење животиња, удружења за заштиту животиња, истраживаче, наставнике, руководство спортских и рекреативних организација, образовне установе, потрошаче, путнике, надлежне власти држава чланица и институције Европске уније.

Полазне основе за усвајање Стратегије

Као што је истакнуто, Стратегија је заснована на постојећем правном оквиру за заштиту здравља животиња у Европској унији (укључујући и мере усмерене на постизање и очување добробити животиња) и стандардима и смерницама Светске организације за здравље животиња (*World Organization for Animal Health*).[26] Такође, она је усклађена и са политикама Европске уније у другим областима као и са међународним обавезама које је Европска унија на себе преузела. Стратегијом се настоји подстаћи развој нових политика и смерница у овој области и унапређење постојећих споразума у Европској унији у овој области. Она узима у обзир научну процену ризика и води рачуна о социјалним, економским и етичким критеријумима.[27]

[26] World Organisation for Animal Health – OIE, Интернет, http://www.oie.int, Интернет, 18/12/2011.

[27] Стратегија Европске уније за здравље животиња, op. cit., стр. 8.

Основни циљеви Стратегије

Стратегија одређене циљеве поставља као приоритетне. У питању су следећа четири циља: 1) обезбеђење високог нивоа квалитета јавног здравља и безбедности хране кроз минимизацију ризика од наступања биолошких и хемијских опасности за људе, 2) унапређење здравља животиња кроз превенцију и редуковање појава болести животиња и пружање подршке фармском узгоју животиња и руралне привреде, 3) побољшање економског раста, кохезије и конкурентности путем гарантовања слободног циркулисања робе и животиња, и 4) промовисање таквих пракси узгоја и добробити животиња којима се превенира угроженост здравља животиња, а утицај на животну средину своди на најмању могућу меру.[28] Дакле, основна сврха ове Стратегије јесте да постави правце развоја политике заштите здравља животиња засноване на сарадњи и консултацијама између најрелевантнијих доносилаца одлука и чврстој вољи да се обезбеде високи стандарди здравља животиња у њеним државама чланицама. При томе се као идеја водиља Стратегије истиче начело да је „боље спречити него лечити" (*prevention is better than cure*).[29] Такође, треба истаћи да Стратегија осим заштите здравља животиња настоји да оствари и шире циљеве – у првом реду заштиту животне средине као целине, и то кроз уважавање еколошких утицаја политика Европске уније у домену заштите здравља животиња.[30] Посебно је наглашено да су сви наведени циљеви Стратегије за здравље животиња усклађени са начелима постављеним у Стратегији одрживог развоја Европске уније.[31]

III) АНАЛИЗА ПОЈЕДИНАЧНИХ СТУБОВА СТРАТЕГИЈЕ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ ЗА ЗДРАВЉЕ ЖИВОТИЊА

Први стуб – Давање приоритета интервенцији Европске уније

Профилисање и категоризација биолошких и хемијских ризика по здравље животиња треба да створи основе за одлучивање о томе ко је

[28] Ibidem, стр. 9.

[29] Ibidem, стр. 7.

[30] Ibidem, стр. 8.

[31] Review of the EU Sustainable Development Strategy (EU SDS) − Renewed Strategy, No. 10117/06, Council of the European Union, Brussels, 9 June 2006, Интернет, http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/06/st10/st10117.en06.pdf, 30/10/2012.

одговоран за предузимање одговарајућих мера превенције. Потенцијални извори угрожености здравља животиња морају се прецизно проценити како би се одредила њихова релевантност за остваривање циљева Стратегије, детерминисао „прихватљив ниво ризика од угрожености" у Заједници и одредили приоритети приликом предузимања активности усмерених на смањење тих ризика. У Стратегији се инсистира на томе да због озбиљних претњи које представљају како за здравље људи, тако и за развој руралне привреде, такви ризици морају бити редуковани на тако низак ниво да постају готово занемарљиви. Ипак, истакнуто је да није могуће постићи такозвани „нулти ризик", те да чак и у случају најозбиљнијих претњи и ризика по здравље животиња морају бити узети у обзир финансијски аспекти могућих интервенција, како би се осигурала најбоља могућа употреба ограничених ресурса. Ако би била идентификована потенцијално опасна претња по здравље животиња, при чему не би било научно потврђено колика је вероватноћа њеног остварења, Стратегија налаже предузимање пропорционалних мера које би обезбедиле висок ниво здравствене заштите и ишле у корак са будућим информацијама о размерама ризика.[32] Профилисање и категоризација ризика у овој области представља значајан и сложен процес који је већ започет на нивоу Европске уније. Одлуке донете у том поступку не почивају само на научним сазнањима, већ у великој мери зависе и од практичних искустава, тако да се очекује да у њему поред представника науке учествују и све друге стране заинтересоване за управљање ризиком у овој области. Категоризација биолошких и хемијских ризика заправо има улогу основе за формирање параметра за процену количине ресурса намењених за постизање жељеног ступња заштите, развоја шеме одговорности за трошкове и њихову поделу.[33] У Стратегији је наглашено да поједине заразне сточне болести могу имати разорне ефекте како на привређивање појединачних фармера, дакле, физичких лица, тако и на привреду у целини – у појединим земљама, на целом континенту, па чак и на глобалном нивоу. У том контексту истакнуто је да међународне организације попут Светске организације за здравље животиња и Светске банке посматрају здравље животиња као „глобално јавно добро" (*global public good*). Због тога и Европска унија сматра да здравље животиња треба третирати као једну од приоритетних јавних инвестиција. У складу с тим, наглашено је да одржавање свих административних али и других органа, организација и институција надлежних за старање о здрављу животиња у

[32] Стратегија Европске уније за здравље животиња, стр. 12.

[33] Ibidem, стр. 13.

складу са међународним стандардима у области законодавства, структуре, организације, ресурса, капацитета и улоге приватног сектора и непрофесионалаца у њиховом раду, представља минимум који би требало да буде испоштован.[34] Законодавство које се константно развија представља један од главних механизама преко којих Европска унија може интервенисати у области здравља животиња, и то како кроз Политику заједнице, тако и кроз испуњавање међународних обавеза које је она на себе преузела приступајући релевантним међународним документима. При томе је истакнуто да бољи регулаторни принципи могу бити примењени само кроз ојачано партнерство и унапређену комуникацију свих релевантних субјеката. У складу с тим, Стратегија ће бити усмерена и на замену низа међусобно испреплетених и тесно повезаних активности јединственим оквиром за реализацију политике Европске уније у области здравља животиња која ће бити усклађена са кодексима, препорукама, стандардима и смерницама Светске организације за здравље животиња.[35] Овај оквир посебно ће обухватати и оне одредбе које се односе на исхрану животиња, као и друге мере које се предузимају у циљу очувања добробити животиња. Комисија Европске уније задужена је да предупреди да се неадекватне националне и регионалне одредбе којима се регулише здравље животиња појаве као могућа препрека за функционисање међународног тржишта. То би се пре свега односило на тржиште производа анималног порекла намењених за употребу од стране људи. Међутим, наглашено је да регулаторни правни оквир Европске уније ипак мора да задржи одређену дозу флексибилности како би се омогућило да се у евентуалним спорним ситуацијама остваре нагодба или помирење страна чији су интереси супротстављени. У том смислу, подвучено је да посебна пажња мора бити посвећена положају животиња које се узгајају у некомерцијалне сврхе, као што су кућни љубимци и дивље животиње.[36] Када се говори о развоју ефикасних система поделе трошкова и одговорности, треба имати у виду да су постојећи програми њихове компензације углавном фокусирани на обезбеђење накнаде власницима животиња у случају појаве болести животиња. Одговарајућа подела трошкова, бенефита и одговорности могла би у знатној мери допринети остваривању кључних циљева Стратегије. На тај начин би се избегли финансијски ризици како за државе чланице тако и за Европску унију као целину, и то кроз подстицање развоја механизама

[34] Ibidem, стр. 14.

[35] World Organisation for Animal Health – OIE, Интернет, http://www.oie.int/, 18/12/2011.

[36] Стратегија Европске уније за здравље животиња, op. cit., стр. 14.

превенције ризика по здравље животиња.[37] Са једне стране, истиче се да и Владе појединачних држава чланица такође играју веома важну улогу у заштити од болести оних животиња које би могле да доспеју на територију Уније из других земаља, а посебно од епидемија егзотичних болести. Обезбеђење компензације из државних буџета такође је од изузетног значаја, а посебно када је у питању исплаћивање надокнаде власницима на име приватне имовине која је уништена зарад јавног интереса (на пример, животиња које су морале бити лишене живота услед тога што су оболеле од неке заразне болести). Том приликом треба имати на уму да је заштита јавног здравља кључна брига Уније, те да има приоритет у односу на захтеве добробити појединих јединки животиња. Са друге стране, наглашено је да сами власници животиња у првом реду сносе одговорност за њихово здравље, али и да одређени вид „колективне одговорности" погађа и представнике индустрије – произвођаче. У складу са тим, и власници и произвођачи сносе значајан удео у излажењу на крај са ризицима од болести животиња. Зато је потребно да све заинтересоване стране у пуној мери и посвећено учествују у трошковима и сношењу одговорности, укључујући ту и осигуравајућа друштва односно компаније.[38] Процењено је да у сектору за производњу хране постоји висок степен ризика од дешавања одређених инцидената који би могли да допринесу угрожавању и здравља животиња и здравља људи, па да су захваљујући томе јавне власти неретко принуђене да сносе трошкове повлачења производа са тржишта, транспорта, складиштења и уништавања прехрамбених производа, као и трошкове вршења потребних анализа и других административних расхода. Због тога је предвиђено да произвођачи хране сносе одговорност за свако кршење релевантних прописа о безбедности хране, за директне последице повлачења прехрамбених производа са тржишта, као и за уништење хране намењене за исхрану животиња и прехрамбених производа анималног порекла.[39] Као очекивани резултати у овој области наводе се: категоризација биолошких и хемијских ризика према њиховој релевантности у Европској унији, примена подстицајних мера како би се све заинтересоване стране мотивисале да редукују ризично понашање, стварање могућности за покривање

[37] Ibidem, стр. 15.

[38] Ibidem.

[39] Члан 8. "Regulation of the European Parliament and of the Council (EC) 183/2005 laying down requirements for feed hygiene of 12 January 2005", *Official Journal of the European Union* L 35/1, Интернет, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:035:0001:0022:EN:PDF, 31/10/2012.

индиректних губитака, балансирање јавних и приватних трошкова и одговорности уз уважавање солидарности, превенција нарушавања конкуренције, усклађеност са међународним обавезама Европске уније, ефикасност и флексибилност приликом имплементације законодавног оквира на националном или регионалном нивоу и успостављање механизма за консултације између заинтересованих страна и страна које заједнички сносе трошкове, а нарочито у кризним ситуацијама.[40]

Други стуб – Модеран правни оквир за регулисање области здравља животиња

Законодавство Европске уније посвећено заштити здравља животиња се већ сада у знатној мери базира на стандардима, кодексима, препорукама и смерницама Светске организације за здравље животиња, уз поштовање обавеза из Споразума са Светском трговинском организацијом о примени санитарних и фитосанитарних мера.[41] Међутим, у Стратегији се ипак констатује да у Европској унији још постоје одређене области у којима би квалитет степена усклађености са међународним стандардима могао бити подигнут на виши ниво, попут статуса болести животиња, увоза, квалитета и евалуације рада ветеринарских служби, спровођења лабораторијског тестирања на животињама, исхране животиња и њихове вакцинације. Дакле, у оним областима у којима је Светска организација за здравље животиња већ успоставила одређене стандарде, Европска унија би требало да поступа у складу са њима. Али, уколико би се испоставило да је то научно оправдано, Европска унија може и да уведе или задржи санитарне или фитосанитарне мере које омогућавају постизање вишег нивоа заштите. То практично указује да се стандарди постављени од стране Светске организације за здравље животиња сматрају минимумом који у Европској унији мора да буде задовољен, док се предвиђа и очекује усвајање мера које би омогућиле постизање и одржавање и знатно виших критеријума у области здравља животиња што, свакако, представља позитивну тенденцију. Такође је истакнута и намера Уније да креира и промовише такве стандарде, као и да се труди да обезбеди да они буду усвојени на међународном нивоу.

Стратегија висок ниво здравља животиња види као кључни фактор који треба да допринесе привредном развоју и порасту запослености у Европској

[40] Стратегија Европске уније за здравље животиња, op. cit., стр. 16.

[41] "The WTO Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures (SPS Agreement)", Интернет, http://www.wto.org/english/tratop_e/sps_e/spsagr_e.htm, 31/10/2012.

унији. Такође, у њој се, пре свега у циљу повећања запослености, разматра увођење јединствене Стратегије извоза на нивоу Европске уније. Наиме, указано је на чињеницу да постоје неоправдане, али истовремено веома важне, санитарне баријере које су компликоване и у техничком смислу веома захтевне и чије детектовање, анализа и отклањање одузимају много времена. Ове препреке онемогућавају европским команијама (по правилу су у питању мала и средња предузећа) да иступају на међународном тржишту као равноправни учесници, односно да извозе своје производе под равноправним условима на тржишта земаља које нису чланице Европске уније. Насупрот томе, констатује се да је у погледу услова за увоз хране животињског порекла и осталих анималних производа у Европску унију из других земаља углавном постигнут задовољавајућ ниво хармонизације.[42] Комисија Европске уније има искључиву надлежност за преговарање о закључивању билатералних споразума којима се регулише примена санитарних и фитосанитарних мера приликом извоза производа у треће земље. Смисао таквог приступа јесте да се обезбеди поштовање обавеза у вези са Заједничком трговинском политиком (*EU Common Commercial Policy*), као и да се у преговорима са трећим земљама заступа јединствени став Уније.[43] Планирано је да Стратегија здравља животиња допринесе успостављању мешавине различитих инструмената који би омогућили приступ извозном тржишту, оживели партнерство са доносиоцима одлука и утврдили приоритете како би се расположиви ресурси употребили на најбољи могући начин.[44]

Трећи стуб – Превенција претњи по здравље животиња, надзор и спремност за реаговање у кризним ситуацијама

Трећи стуб Стратегије односи се на превенцију претњи по здравље животиња, надзор и спремност за реаговање у евентуалним кризним ситуацијама. Његов основни циљ јесте да се проблеми идентификују и пре

---

40 Стратегија Европске уније за здравље животиња, op. cit., стр. 16.

41 "The WTO Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures (SPS Agreement)", Интернет, http://www.wto.org/english/tratop_e/sps_e/spsagr_e.htm, 31/10/2012.

42 Стратегија Европске уније за здравље животиња, op. cit., стр. 17.

43 У том смислу видети и: "Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community", *Official Journal of the European Union*, signed at Lisbon, 13.12.2007, 17.12.2007, No C 306, Интернет, http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:EN:HTML, 13/12/2011.

44 Стратегија Европске уније за здравље животиња, op. cit., стр. 17.

него што наступе и припрема релевантних субјеката да реагују у случају наступања епидемије болести животиња и другим сличним кризним ситуацијама. Успешне мере превенције болести животиња подразумевају изолацију новодонетих животиња пре њиховог смештања на фарму, изолацију оболелих животиња, регулисање кретања људи, животиња и опреме, правилну употребу производа за исхрану животиња и примену одговарајућих процедура за чишћење и дезинфиковање просторија у којима су животиње смештене.

Одговорност за спровођење ових мера превасходно сносе власници животиња, али, с обзиром на то да се поједине заразне болести могу лако проширити са једне фарме на другу, Стратегија инсистира на колективном приступу превенцији и заједничкој примени наведених превентивних мера. Као неке од тих мера Стратегија наводи: истицање непостојања болести, мере за постизање и очување добробити животиња, спровођење ветеринарске контроле итд.[45]

У Стратегији се износи податак да Европска унија представља највећег увозника хране на свету, те да су државе чланице одговорне за контролу производа који се уносе преко њихових граница како би заштитиле целу заједницу од могућих ризика по здравље животиња и јавно здравље, а који произлазе из међународног промета живих животиња и производа анималног порекла. У том смислу, оне су пред изазовом да унапреде граничну сигурност без озбиљнијег угрожавања прекограничног кретања људи и пољопривредних добара. Заправо, истиче се да је за здравље животиња у том смислу најбитнија провера одговарајућих докумената приликом граничне контроле увоза декларисаних производа. Такође, акцентована је и неопходност блискије сарадње између ветеринара и цариника и то како приликом спровођења граничног инспекцијског надзора тако и на одређеним пунктовима преко којих би животиње и производи анималног порекла могли бити илегално унети на територију Европске уније. Тим поводом, намећу се суштинска питања у вези са: проценом ризика, поверења између власти појединих држава чланица, колики су домети, ефикасност и ефективност граничне инспекције и инспекције извршене на другим местима. Са друге стране, као проблем се истиче и чињеница да ће за поједине земље у развоју бити прилично тешко да своје производе уподобе стандардима Европске уније, што ће, аутоматски, онемогућити њихово укључивање у трговинску размену. Зато се наглашава

[45] Ibidem, стр. 19.

потреба да Европска унија иницира и побољша сарадњу са трећим земљама, као и да им обезбеди техничку подршку и асистенцију не би ли им помогла да задовоље њене захтеве у погледу здравља животиња намењених увозу у Европску унију. Од Уније се у том контексту очекује и да допринесе сузбијању егзотичних болести на самом њиховом извору, дакле у земљи порекла животиња односно земљи порекла анималних производа, а не након што исте већ буду унете односно увезене преко њених граница.[46]

Како би се ови задаци из Стратегије испунили, потребно је најпре извршити ревизију важећег законодавства којим је регулисана област заштите животиња од болести и њихова превенција и сузбијање и, на основу одговарајуће процене ризика, осмислити најбољи начин функционисања граничних инспекција и таргетирања незаконитог промета. Спровођење такве процене ризика има за циљ идентификовање ризичних производа и земаља порекла производа и (или) животиња како би се могло унапред одредити које ће пошиљке обавезно бити подвргнуте физичком прегледу. Као један од значајних предуслова за спровођење ефикасне контроле истакнута је и координација, међусобно усклађивање рада тела надлежних за контролу увоза, при чему се у првом реду мисли на царинске и ветеринарске службе. Поред тога, истакнуто је и да сами путници морају бити информисани о ограничењима у погледу уноса животиња и анималних производа на територију Уније, као и о одговорностима које у том погледу сносе. Када је у питању мониторинг и припремање за кризне ситуације, у први план је стављено адекватно спровођење надзора од стране ветеринара, будући да оно омогућава благовремено уочавање раних знакова упозорења и промптно детектовање претњи по здравље животиња. Такође, ветеринарски надзор окарактерисан је као најбољи начин за праћење и анализирање начина на који се одређене болести животиња појављују и шире. Информације прикупљене од стране ветеринара имају својство чврстих научних доказа и јаких аргумената на основу којих институције Европске уније и власти држава чланица могу донети одлуке о превенцији болести као и одговарајуће контролне и превентивне мере, али и проценити делотворност оних мера које су до сада примењивале. Спровођење ветеринарског надзора омогућава да и шира јавност, укључујући и фармере и власнике кућних љубимаца, прими информације на основу којих ће моћи да одлучи како најбоље да заштити сопствено здравље и здравље својих животиња. У том циљу, предвиђено је да и ветеринари и власници животиња прођу кроз посебно осмишљени програм обуке како би се оспособили да, сваки у границама својих знања и вештина,

[46] Ibidem, стр. 21.

препознају знаке болести животиња у њиховој најранијој фази.[47] Што се тиче спремности релевантних субјеката да реагују у хитним, ванредним ситуацијама које се тичу здравља животиња, Стратегија прописује да тада треба реаговати брзо, ефикасно, и у складу са јединственим приступом који је претходно, односно већ унапред утврђен. Такве ситуације захтевају предвиђање могућности да Комисија Европске уније буде овлашћена да донесе брзе одлуке о хитним акцијама усмереним на ограничавање и контролисање претњи по здравље животиња у Европској унији. Уважавајући етичке норме и растући број захтева за побољшање добробити животиња, Европска унија је већ заузела знатно флексибилнији приступ када је у питању њихова вакцинација и поправила своју политику у вези са контролисањем већине болести животиња. У складу са тим, Стратегија наглашава да ће један од циљева нове политике Европске уније у области здравља животиња бити управо настојање да се смањи број животиња које би морале бити лишене живота у случају епидемије заразне болести или некој другој сличној кризној ситуацији. Спровођење конкретних припрема, планирање, примена и имплементација програма за реаговање у хитним ситуацијама стављена је у надлежност органа држава чланица.[48] Осим постизања спремности за реаговање у кризним ситуацијама које представљају опасност по здравље животиња и јавно здравље, Стратегија истиче да је сврха следећих мера и идентификовање и пружање адекватног одговора на потенцијалне биотерористичке нападе. У питању су следеће мере: формирање мреже за брз одговор на опасност, подршка научном развоју и унапређењу средстава и начина за хумано лишавање живота животиња у хитним ситуацијама, развој капацитета за комуникацију у време кризе, формирање тимова ветеринара задужених да реагују у кризним ситуацијама и попуњавање неопходних резерви вакцина на нивоу Уније.[49]

Четврти стуб – Наука, иновације и истраживање

Стратегија, говорећи о науци и истраживању, наглашава да се на нивоу Европске уније полако успоставља мрежа лабораторија у којима се врше истраживања болести животиња, што је веома битно за успостављање јединственог система тестирања на болести животиња како би се поставила одговарајућа дијагноза и примениле адекватне мере контроле и

[47] Ibidem, стр. 21.

[48] Ibidem, стр. 22.

[49] Ibidem, стр. 23.

сузбијања болести.[50] Прикупљање научних сазнања из земаља чланица и њихово упоређивање и усклађивање од стране Европске организације за безбедност хране (*European Food Safety Authority*) и Европске агенције за лекове (*European Medicines Agency*) такође је од изузетног значаја за квалитет и независност научних савета и процена ризика.[51] Овај поступак омогућава да субјекти који су приморани да решавају кризне ситуације (Европска комисија, Европски парламент и државе чланице) пођу од чврстих темеља приликом развоја политике здравља животиња. За развој модерног истраживања у глобалном окружењу Стратегија као пресудан фактор истиче организовање сарадње на различитим нивоима, координираност националних и европских политика у тој сфери, промовисање умрежавања појединих истраживачких тимова и повећање степена мобилности појединаца и њихових идеја. На тај начин би се превазишла фрагментарност која у том домену и даље постоји.[52] Низ иницијатива усмерених на унапређење квалитета истраживања у области болести и добробити животиња већ је покренут, почевши од позива за формирање Европске мреже за истраживања о здрављу животиња *European Research Area Network* (ERANET) – информационе платформе посвећене заштити и добробити животиња.[53] Друга значајна иницијатива на том пољу јесте лансирање *European Technology Platform for Global Animal Health* (ETPGAH) током 2004. године.[54] Ипак, Стратегија наглашава да постоји потреба за заједничким улагањем средстава у спровођење истраживања кроз партнерство између јавног и приватног сектора, чиме би се омогућио развој нових и ефикаснијих метода (у првом реду вакцина и дијагностичких тестова) за контролу болести животиња, и то не само оних које су препознате као значајне за Европу, већ и оних које прете да угрозе здравље животиња у читавом свету. У том смислу, важан је и предлог Комисије да се оснује Европски центар за добробит животиња који би координирао и подстицао таква истраживања.[55]

---

[50] Ibidem, стр. 24.

[51] Видети: European Food Safety Authority, Интернет, http://www.efsa.europa.eu/, 01/11/2012; European Medicines Agency, Интернет, http://www.ema.europa.eu/ema/, 01/11/2012.

[52] Стратегија Европске уније за здравље животиња, op. cit., стр. 24.

[53] European Research Area Network (ERANET), Интернет, http://www.cordis.europa.eu/coordination/era-net.htm, 01/11/2012.

[54] European Technology Platform for Global Animal Health (ETPGAH), Интернет, http://www.etpgah.eu/, 01/11/2012.

[55] Стратегија Европске уније за здравље животиња, op. cit., стр. 25.

IV) ОДНОС СТРАТЕГИЈЕ ЗА ЗДРАВЉЕ ЖИВОТИЊА СА СТРАТЕГИЈОМ ЗА ЗАШТИТУ И ДОБРОБИТ ЖИВОТИЊА

Европска Комисија је усвојила 19. јануара 2012. године и нову Стратегију за заштиту и добробит животиња за период од 2012. до 2015. године (*EU Strategy for Protection and Welfare of Animals 2012–2015*).[56] Стратегија за заштиту и добробит животиња настала је као резултат двадесетогодишњег праћења политике добробити животиња у Европској унији, чији је закључак да усвојена правила треба ефикасније имплементирати, те да и даље постоје одређене категорије животиња које нису у довољној мери обухваћене и заштићене законодавством Уније. Ту спадају пре свега краве које се узгајају ради производње млека и кућни љубимци. Ипак, оцењено је да нова Стратегија за заштиту и добробит животиња игнорише ове закључке, као и да не садржи препоруке које би биле релевантне за регулисање неких важних питања попут транспорта живих животиња, клонирања животиња ради производње хране и вршења експеримената на животињама ради тестирања козметичких производа. Осим у области пољопривреде и трговине, Стратегија добробити животиња не спомиње потребу усклађивања политике добробити животиња у Европској унији са политикама у области научних истраживања, заштите дивљих животиња, заштите потрошача и одрживог развоја. За сада се сматра да наведени пропусти у Стратегији могу проузроковати даље патње животиња у земљама чланицама Европске уније.[57] Иако није реч о правно обавезујућем документу, пропусти уочени у најновијој Стратегији за заштиту и добробит животиња у Европској унији могли би да се негативно одразе и на даље напредовање на пољу заштите животиња у појединим државама чланицама, укључујући ту и заштиту њиховог здравља. Наиме, могло би се десити да оне области које нису обухваћене Стратегијом за заштиту и добробит животиња једноставно буду занемарене као мање важне, те да услед тога не буду покривене релевантним националним правним

[56] "EU Strategy for Protection and Welfare of Animals 2012 – 2015", European Commission, Brussels, 19.1.2012, COM(2012) 6 final communication from the Commission to the European Prliament, the Council and the European Economic and Social Committee on the European Union Strategy for the Protection and Welfare of Animals 2012-2015 {SEC(2012) 55 final} {SEC(2012) 56 final}, Интернет, http://ec.europa.eu/food/animal/welfare/actionplan/docs/aw_strategy_19012012_en.pdf,: 25/01/2012.

[57] *Animals in Europe*, Issue No 24, January, 2012, Eurogroup for Animals, 2012. године, Интернет, http://gallery.mailchimp.com/2ff051030cbf62adef464fe3d/files/Animals_in_Europe_issue_n_24_final.pdf, 25.01.2012.

изворима – законима и подзаконским актима. Из наведених критика које се упућују Стратегији за заштиту и добробит животиња могу се извести и одређени закључци о њеном односу са Стратегијом здравља животиња. У том смислу треба истаћи антропоцентрични карактер оба документа, будући да и један и други највише пажње посвећују заштити добробити и здравља оних животиња које се користе за производњу продуката анималног порекла намењених исхрани људи или задовољењу других људских потреба. Са друге стране, екстензивност појма добробити животиња, који обухвата и појам здравља животиња, намеће питање да ли још увек постоји потреба за посебним стратешким документом који је посвећен искључиво здрављу животиња. Чини се да је усвајање таквог једног акта, који ће регулисати политику Европске уније у односу на здравствену заштиту животиња и превенцију и сузбијање њихових болести ипак неопходан, неовисно од Стратегије којом се покрива област њихове добробити. Тиме се омогућава детаљније, прецизније и адекватније уређење области здравља животиња, чија комплексност, повезаност са здрављем људи (јавним здрављем) и безбедношћу хране, али и значај за одрживост привредног развоја по свему судећи, заврђују посебан нормативни оквир. Подразумева се да стандарди који се односе на политику Уније у области здравља животиња морају бити усклађени са критеријумима који се постављају у погледу њихове добробити. Међутим, захтеви здравља животиња, а посебно захтеви јавног здравља, и захтеви добробити животиња, могу у одређеним ситуацијама доспети у колизију, те се тада поставља питање коме од њих треба дати предност. Као пример може се навести појава заразне болести животиња, када је, у циљу спречавања њеног даљег ширења на друге животиње и (или) људе потребно лишити живота одређени број заражених јединки. Чини се да је у таквим ситуацијама оправдано јавни интерес ставити испред интереса добробити појединачних животиња и њихових власника, нарочито ако се имају на уму разорне и далекосеже последице које такве болести могу имати по животиње, људе и привреду на глобалном нивоу, те да здравље, а посебно јавно здравље, има примат у односу на добробит индивидуалних јединки.

V) ЗАКЉУЧАК

Анализа Стратегије Европске уније за здравље животиња недвосмислено показује да је ова међународна организација још пре неколико година идентификовала ту област као један од приоритетних циљева свог деловања –

почевши од улагања материјалних средстава, преко усвајања бројних извора комунитарног права којима је она веома детаљно регулисана, креирања адекватних оквира за сарадњу између држава чланица, па до развоја система превентивних мера и мера реаговања у кризним ситуацијама као што је, на пример, појава епидемије неке заразне болести животиња и инвестирања у научна истраживања која би допринела ефикаснијем спречавању и сузбијању болести животиња. Основни разлог за тако високо позиционирање здравља животиња на листи приоритета Европске уније лежи у његовој тесној испреплетености са добробити животиња (која последњих година стиче све снажнију афирмацију како на европском тако и на светском нивоу), али и са здрављем људи, односно са јавним здрављем, као и у значају који оно има за опстанак и одрживи развој привреде. Поред тога, фаворизовању здравља животиња допринела је и свест о погубним ефектима које појаве и ширења болести животиња могу произвести не само у односу на здравље других животиња и људи, већ и у односу на опстанак и одрживи развој низа привредних грана, а самим тим и на буџет Европске уније, њених држава чланица, али и индивидуалних власника животиња. Због тога се као један од квалитета Стратегије може издвојити управо њено инсистирање на принципу „боље спречити него лечити", односно максималном фокусирању на изналажење што делотворнијих мера за превенцију болести животиња. У том контексту, посебно је важно инсистирање Стратегије на сарадњи, повезивању, „умрежавању" и координираном деловању различитих субјеката чији је заједнички интерес постизање и одржавање оптималног нивоа здравља животиња – власника животиња, узгајивача животиња, произвођача продуката анималног порекла, потрошача, зоолошких вртова, власника кућних љубимаца, научника који користе животиње у експерименталне сврхе али и друштава посвећених заштити и добробити животиња, а све у циљу раног детектовања ситуација које представљају ризик по здравље животиња и благовременог предузимања превентивних мера. Посебно је важно инсистирање Стратегије на сарадњи и константној размени релевантних информација између појединих држава чланица Европске уније, као и између посебних ветеринарских инспекција и царинских служби јер се на тај начин превенира уношење на територију Уније заражених животиња и спречава појава болести. У вези са будућим тенденцијама у области здравља животиња у Европској унији, као кључни изазов на који треба одговорити намеће се решавање супротстављених интереса појединих субјеката. Наиме, интензивирање захтева за поштовањем добробити животиња на националном, регионалном и глобалном нивоу па чак и постепено афирмисање и прихватање (премда још увек индиректно) концепта „права

животиња" и притисак друштава за заштиту животиња – довели су до потребе за константним балансирањем између интереса привреде, произвођача, потрошача, власника животиња, интереса животне средине и, у крајњој инстанци, интереса самих животиња као бића *per se* у етичком смислу. У том контексту се као најделикатнија појављује ситуација када треба одлучити да ли приоритет дати здрављу животиња, здрављу људи, јавном здрављу или добробити појединих јединки које су оболеле од одређених болести животиња. Иако је очигледно да предност имају интереси јавног здравља, захтеви хуманости и основни постулати биоцентричне етике налажу да се што више улаже у истраживања усмерена не само на превенцију болести већ и на изналажење што хуманијих начина да се поједине оболеле јединке лише живота у оним ситуацијама када се та солуција појављује као *ultima ratio,* а зарад опстанка осталих јединки и очувања јавног здравља, али и животне средине као целине и фауне као њеног интегралног дела. Коначно, може се поставити и питање релевантности Стратегије Европске уније за здравље животиња за Републику Србију, а посебно у контексту европских интеграција у које наша земља улаже значајне напоре, пре свега на легислативном плану, а потом и у сфери имплементације „трансплантованих" нормативних солуција. Иако Стратегија у формалноправном смислу не поставља обавезе ни за државе чланице Европске уније, а тим пре ни за Републику Србију која тај статус још није стекла, не треба пренебрегнути корист коју заинтересовани субјекти могу имати од познавања њених одредби. Као пто је истакнуто, овај документ представља драгоцен извор смерница и упутстава за унапређење здравља животиња и употпуњује и усклађује изворе комунитарног права којима је та област регулисана. Идеје представљене у Стратегији могу значајно утицати на домаћег законодавца приликом измена и побољшања постојећег законодавног оквира и усвајања нових законских и подзаконских аката битних за здравље животиња у нашој земљи, али и приликом њихове практичне примене у складу са европским стандардима. Такође, познавање садржине Стратегије омогућава и предвиђање праваца у којима ће се политика Европске уније у области здравља животиња кретати у будућности те усвајање законских решења која су у складу са тим тенденцијама.

VI) ИЗВОРИ

1. "Action Plan for the Implementation of the EU Animal Health Strategy", Commission Of The European Communities, Brussels, 10.9.2008, COM(2008) 545 final, Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of

the Regions, Интернет, http://ec.europa.eu/food/animal/diseases/strategy/docs/COMM_PDF_COM_2008_0545_F_EN_AUTRE_PROC_LEG_NOUVELLE.pdf, 29/10/2012.

2. "A new Animal Health Strategy for the European Union (2007–2013), where prevention is better than cure", European Commission, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, Интернет, http://ec.europa.eu/food/animal/diseases/strategy/index_en.htm, 29/10/2012.
3. *Animals in Europe*, Issue No 24, January, 2012, Eurogroup for Animals, 2012, Интернет, http://gallery.mailchimp.com/2ff051030cbf62adef464fe3d/files/Animals_in_Europe_issue_n_24_final.pdf, 25.01.2012.
4. Батрићевић, Ана, „Кривично дело несавесног пружања ветеринарске помоћи у законодавству Републике Србије", *Заштита природе*, вол. 61, бр. 2 /2011.
5. Батрићевић, Ана, „Улога конвенција Савета Европе у кривичноправној заштити животиња", *Зборник института за криминолошка и социолошка истраживања*, вол. 30, бр. 1–2/2011.
6. Батрићевић, Ана, „Заштита добробити животиња у праву Европске уније", *Европско законодавство*, год. XI, бр. 39–40/2012.
7. Bekoff, Marc (ed.), *Encyclopedia of Animal Rights and Animal Welfare*, Greenwood Press, Westport, Connecticut, 1998.
8. "Charter of Fundamental Rights of the European Union", *Official Journal of the European Communities*, 18.12.2000, No C 364/1, Интернет, http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf, 13/12/2011.
9. "Commission Decision of 15 April 2010 approving national measures for limiting the impact of certain diseases in aquaculture animals and wild aquatic animals in accordance with Article 43 of Council Directive 2006/88/EC", *Official Journal of the European Union* L 98/7, Интернет, http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:098:0007:0011:EN:PDF, 01/11/2012.
10. "Community Action Plan on the Protection and Welfare of Animals (2006–2010)", Commission of the European Communities, Brussels, 23.1.2006, COM(2006) 13 final, Интернет, http://ec.europa.eu/food/animal/welfare/com_action_plan 230106_en.pdf, 29/10/2012.
11. "Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law", Strasbourg, 04.11.1998, Council of Europe, *European Treaty Series* – No. 172, Интернет, http://conventions.coe.int/treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=172&CL=ENG, 08/09/2011.
12. "Council Directive 2002/99/EC of 16 December 2002 laying down the animal health rules governing the production, processing, distribution and introduction of products of animal origin for human consumption", *Official Journal of the European Communities* L 18/1, Интернет, http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:018:0011:0020:EN:PDF, 01/11/2012.

13. "Council Directive 97/78/EC of 18 December 1997 laying down the principles governing the organisation of veterinary checks on products enteringthe Community from third countries", *Official Journal of the European Communities* L 24/9, Интернет, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1998:024:0009:0030:EN:PDF, 01/11/2012.
14. "Council Directive 2002/60/EC of 27 June 2002 laying down specific provisions for the control of African swine fever and amending Directive 92/ 119/EEC as regards Teschen disease and African swine fever", *Official Journal of the European Communities* L 192/27, Интернет, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2002:192:0027:0046:EN:PDF, 01/11/2012.
15. "Council Directive 2002/60/EC of 27 June 2002 laying down specific provisions for the control of African swine fever and amending Directive 92/ 119/EEC as regards Teschen disease and African swine fever", *Official Journal of the European Communities* L 192/27, Интернет, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2002:192:0027:0046:EN:PDF, 01/11/2012.
16. Чавошки, Александра, *Основи еколошког права Европске уније*, Правни факултет Универзитета УНИОН у Београду, Службени гласник, Београд, 2007.
17. Чавошки, Александра, *Правни и политички поредак Европске уније*, Правни факултет Универзитета Унион, Службени гласник, Београд, 2006.
18. „Европска конвенција о заштити кућних љубимаца из 1987. године", *Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори*, бр. 1/2010.
19. „Европска конвенција о заштити животиња у међународном превозу из 1968. године", *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 1/1992.
20. „Европска конвенција за заштиту животиња које се узгајају на пољопривредним газдинствима из 1976. године", *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 6/1996.
21. „Европска конвенција за заштиту животиња за клање из 1979. године", *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 6/1996.
22. „Европска конвенција за заштиту кичмењака који се користе за експерименталне и друге научне сврхе из 1986. године", *Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори*, бр. 1/2010.
23. "EU Strategy for Protection and Welfare of Animals 2012 – 2015", European Commission, Brussels, 19.1.2012, COM(2012) 6 final communication from the Commission to the European Prliament, the Council and the European Economic and Social Committee on the European Union Strategy for the Protection and Welfare of Animals 2012–2015 {SEC(2012) 55 final} {SEC(2012) 56 final}, Интернет, http://ec.europa.eu/food/animal/welfare/actionplan/docs/aw_strategy_19012012_en.pdf,: 25/01/2012.

24. Јолџић, Владан, *Конвенције од значаја за заштиту животне средине и интереса Републике Србије*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2006.
25. Јовашевић, Драган, *Систем еколошких деликата – еколошко казнено право*, Правни факултет у Нишу – Центар за публикације, Ниш, 2009.
26. „Конвенција о очувању европске дивље флоре и фауне и природних станишта из 1979. године", *Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори*, бр. 102/2007.
27. Пауновић, Милан, *Права животиња – савремени међународни стандарди*, Правни факултет Универзитета у Београду, Ђуро Салај АД, Београд, 2004.
28. Пауновић, Милан, „Упоредноправни преглед заштите права и добробити животиња", *Страни правни живот*, бр. 1/2004.
29. Пауновић, Милан, „Животињска права – прилог проширеној теорији људских права", *Страни правни живот*, бр. 3/2005.
30. "Regulation (EC) No 854/2004 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 laying down specific rules for the organisation of official controls on products of animal origin intended for human consumption", *Official Journal of the European Union* L 155/206, Интернет, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:139:0206:0320:EN:PDF, 01/11/2012.
31. "Regulation (EC) No 998/2003 of the European Parliament and of the Council of 26 May 2003 on the animal health requirements applicable to the non-commercial movement of pet animals and amending Council Directive 92/65/EEC", Интернет, http://ec.europa.eu/food/animal/liveanimals/pets/reg_998_2003_en.pdf, 01/11/2012.
32. "Regulation of the European Parliament and of the Council (EC) 183/2005 laying down requirements for feed hygiene" of 12 January 2005, *Official Journal of the European Union* L 35/1, Интернет, http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:035:0001:0022:EN:PDF, 31/10/2012.
33. "Review of the EU Sustainable Development Strategy (EU SDS) − Renewed Strategy", No. 10117/06, Council of the European Union, Brussels, 9 June 2006, Интернет, http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/06/st10/st10117.en06.pdf, 30/10/2012.
34. Rex, Horgan, „EU Animal Welfare Legislation: Current Position and Future Perspectives", *Revista Electrónica de Veterinaria REDVET*, вол. VII, бр. 12, Veterinaria Organización S.L., Espaňa, 2006.
35. "Single European Act", *Official Journal of the European Communities*, No. L 169/1, 29.06.1987, Luxembourg, 17.02.1986, Интернет,http://ec.europa.eu/economy_finance/emu_history/documents/treaties/singleuropeanact.pdf, 13/12/2011.

36. "The WTO Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures (SPS Agreement)", Интернет, http://www.wto.org/english/tratop_e/sps_e/spsagr_e.htm, 31/10/2012.
37. "Treaty on European Union", *Official Journal of the European Communities*, No C 191, Maastricht, 07.02.1992, 29.06.1992, Интернет, http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html, 13/12/2011.
38. "Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and related acts", *Official Journal of the European Communities*, No C 340, 10.11.1997, Интернет, http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11997D/htm/11997D.html, 13/12/2011.
39. "Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community", *Official Journal of the European Union*, signed at Lisbon, 13.12.2007, 17.12.2007. No C 306, Интернет, http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:EN:HTML, 13/12/2011.
40. Виг, Золтан, Гајинов, Тамара, *Стање и перспективе еколошкоправне регулативе у Србији*, Факултет за европске правно – политичке студије, Нови Сад, 2011.
41. Закон о добробити животиња, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 41/2009.

ИНТЕРНЕТ

1. European Commission, Интернет, www.europa.eu 29/10/2012.
2. Eur Activ Srbija, Интернет, www.euractiv.rs 29/10/2012.
3. European Parliament, Интернет, www.europarl.europa.eu 29/10/2012.
4. European Food Safety Authority, Интернет,www.efsa.europa.eu/, 01/11/2012.
5. European Medicines Agency, Интернет, www.ema.europa.eu/ema/, 01/11/2012.
6. European Research Area Network (ERANET), Интернет, www.cordis.europa.eu/coordination/era-net.htm, 01/11/2012.
7. European Technology Platform for Global Animal Health (ETPGAH), Интернет, www.etpgah.eu/, 01/11/2012.
8. Publications Office, Интернет, www.publications.europa.eu 29/10/2012.
9. World Organisation for Animal Health – OIE, Интернет, http://www.oie.int, 18/12/2011.
10. World Trade Organization, Интернет, www.wto.org, 31/10/2012.